

**MADANIY IDENTIFIKATSIYA VA UNING GLOBALLASHUV
SHAROITIDAGI O'ZGARISHLARI****Charos Rahimovna Ibragimova***O'zbekiston Madaniyat vazirligi O'zbekiston davlat san'at va
madaniyat instituti tadqiqotchisi**Ilmiy rahbar: p.f.n. prof. Z.H. Kasimova*

Annotatsiya: Maqolada madaniy identifikatsiya tushunchasi va uning globallashuv sharoitida yuzaga kelayotgan dinamikasi nazariy va metodologik jihatdan tahlil qilinadi. Identifikatsiyaning ko'p o'lchovli tabiati, shaxsiy va jamoaviy darajalardagi ko'rinishlari (ijtimoiy, madaniy, milliy, etnik) hamda zamonaviy ijtimoiy fanlardagi turlicha talqinlari yoritiladi. Tadqiqotda klassik va zamonaviy nazariy ramkalar — J. Locke, W. James, G.H. Mead, E. Durkheim, E. Goffman, P. Berger va boshqa olimlarning qarashlari tahlil qilinib, identifikatsiyaning universalistik va differensialistik oqimlar orqali qanday o'zgarishi ko'rsatildi. Maqola ilgari surgan xulosalar madaniy merosni saqlash, til va ta'lim siyosatlarini hamda ijtimoiy inklyuziya strategiyalarini shakllantirish uchun amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: identifikatsiya, madaniy identitet, globallashuv, ijtimoiy identitet, milliylik, kosmopolitizm.

Annotation: The article analyzes the concept of cultural identification and its dynamics in the context of globalization from both theoretical and methodological perspectives. It highlights the multidimensional nature of identification, its manifestations at personal and collective levels (social, cultural, national, and ethnic), and the variety of interpretations in contemporary social sciences. The study draws upon classical and modern theoretical frameworks — including the works of J. Locke, W. James, G.H. Mead, E. Durkheim, E. Goffman, and P. Berger — to show how identification evolves through universalist and differentialist trends. The

findings provide practical recommendations for shaping cultural heritage preservation, language and education policies, and social inclusion strategies.

Keywords: *identification, cultural identity, globalization, social identity, nationality, cosmopolitanism.*

Kirish

Madaniy identifikatsiya tushunchasi ijtimoiy fanlarning markaziy kategoriyalaridan biri hisoblanadi. U insonning “men kimman?” va “kimlardansan?” kabi fundamental savollarga javob topish jarayonini ifodalaydi. Inson o‘zini shaxsiy (individual), ijtimoiy, madaniy va milliy-etnik darajalarda anglaydi, bu esa identifikatsiyani ko‘p qatlamli fenomen sifatida talqin qilish imkonini beradi (Locke, 1997; Mead, 1934).

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida psixologiya va sotsiologiyaning shakllanishi bilan identifikatsiya nazariy jihatdan mustaqil o‘rganila boshladi. W. James (1890) “ijtimoiy men” tushunchasini ilgari surib, shaxs o‘zini boshqa insonlarning munosabati orqali anglashini ta’kidladi. Mead (1934) esa “o‘z-o‘zini ijtimoiylashuv” konsepsiyasida identifikatsiyani ijtimoiy muloqot mahsuli sifatida ko‘rsatdi. E. Durkheim (1893/2014) jamiyat birdamligining mexanik va organik shakllarini izohlab, identifikatsiyaning ijtimoiy tizimlardagi ahamiyatini asoslab berdi.

Globallashuv sharoitida identifikatsiya yangi bosqichga ko‘tarildi. Robertson (1992) ta’kidlaganidek, globallashuv jarayonlari bir tomondan madaniyatlarning umumlashuvi va kosmopolitizmni kuchaytirsa, boshqa tomondan milliy va etnik identitetlarni qayta faollashtirmoqda. Bu ikki oqim — **universalizm** va **differensializm** — zamonaviy jamiyatlarda bir vaqtning o‘zida faoliyat yuritmoqda. Masalan, Castells (2010) “axborot jamiyati” sharoitida global kommunikatsiya madaniy homogenizatsiyani tezlashtirayotganini, biroq shu jarayonda mahalliy madaniy harakatlar ham kuchayayotganini ko‘rsatadi.

Demak, bugungi kunda madaniy identifikatsiya doimiy dinamikada, ko‘p qatlamli va qarama-qarshi oqimlar o‘rtasidagi muvozanat jarayonida

shakllanmoqda. Ushbu maqolada biz identifikatsiyaning nazariy asoslarini, uning globallashuvdagi o'zgarishlarini hamda madaniy xilma-xillikni saqlash uchun zarur yondashuvlarni ilmiy tahlil qilamiz.

Metodologiya

Maqola nazariy-tahliliy yondashuvga tayangan. Tadqiqot quyidagi metodlarni birlashtiradi:

Nazariy tahlil — klassik va zamonaviy konseptlarni (Locke, James, Mead, Durkheim, Goffman, Berger va boshq.) solishtirish orqali identifikatsiya tushunchasini aniqlash;

Diskursiv tahlil — globallashuv, postmodernizm va millatchilik kabi diskurslarning identifikatsiyaga ta'sirini tahlil qilish;

Taqqoslama tahlil — universalistik va differensialistik oqimlarning ijtimoiy, siyosiy va madaniy maydondagi namoyishlarini baholash;

Konseptual modellash — identifikatsiyaning ierarxik (shaxsiy → ijtimoiy → madaniy → milliy/etnik) tuzilishini va uning shakllanish bosqichlarini konseptual tarzda ifodalash.

Tadqiqot empirik ma'lumotlarga emas, balki mavjud ilmiy adabiyot va nazariy modellarga asoslangan umumlashtiruvchi tahlil ko'rinishida amalga oshirildi. Ushbu yondashuv identifikatsiyaning tarixiy ildizlari, nazariy asoslari va zamonaviy globallashuv ostidagi transformatsiyalarini tushunishga imkon beradi.

Natijalar

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, identifikatsiya bir necha o'zaro bog'liq darajalardan tashkil topadi. Quyidagi komponentlar asosiy rol o'ynaydi:

Shaxsiy (individual) identifikatsiya — insonning o'zini "men" sifatida anglashi, xotira, idrok va o'z-o'zini kontsentratsiya qilish jarayoni (Locke). Bu komponent shaxsning o'zining uzluksizligi va o'zligini bilishda markaziy ahamiyatga ega.

Ijtimoiy identifikatsiya — shaxsning muayyan ijtimoiy guruh, rol yoki sinfga mansubligini ifodalaydi (William James, George H. Mead). Bu jihat shaxsning o'zi va boshqalar bilan o'zaro munosabat orqali shakllanadi.

Madaniy identifikatsiya — shaxs yoki guruhning tarixiy tajriba, qadriyatlar, urf-odatlar va madaniy norma bilan bogʻlanishi. Madaniy identitet jamiyatning oʻtgan tarixi va kollektiv hafসা bilan chambarchas bogʻliq.

Milliy va etnik identifikatsiya — mansublik va milliy oʻzlikka asoslangan identitet shakli boʻlib, tarixiy meros, til va anʼanalar orqali uzluksizlikni taʼminlaydi.

Mehmet Cüneyt va boshqa zamonaviy mualliflarning taʼkidicha, ushbu turlarning har biri oʻzaro kesishadi va shaxsning identifikatsiyaviy profili turli vaziyatlarda bir-biridan farq qilishi mumkin.

Identifikatsiya ijtimoiy muloqot, jamiyat ichidagi taqqoslash va mansublik tajribasi orqali shakllanadi (Mead; Goffman). Diskursiv tahlilga koʻra, shaxs oʻzini “tegishli” hisoblash orqali oʻzini belgilaydi va jamoaviy meʼyorlar bu jarayondagi asosiy referens nuqtalaridir. Identitet formalanadigan institutlar — taʼlim, din, ommaviy axborot vositalari va siyosiy strukturalar — dramaturgik (Goffman) yoki konstruksionistik (Berger & Luckmann) jarayonlar orqali identifikatsiyani kuchaytiradi yoki oʻzgartiradi.

Natijalar shuni koʻrsatadiki, globallashuv identifikatsiya maydonida ikki qarama-qarshi oqimni ragʻbatlantiradi:

Universalistik oqim (kosmopolitizm, gʻarblashuv, global kommunikatsiya): bu oqim shaxs va guruhlarini global madaniy-normativ diskurslar bilan bogʻlab, umuminsoniy qadriyatlar va normativ standartlar yoʻlida birlashtirishga intiladi. Global media, ingliz tilining yetakchi roli va transmilliy migratsiya ushbu oqimni kuchaytiradi (Robertson; Castells).

Differensialistik oqim (millatchilik, regionalizm, mahalliy kulturaning qayta tiklanishi): bu oqim esa oʻz navbatida madaniy farqlilikni himoya qilish, global identitetlarni mustahkamlash va mahalliy qadriyatlarni saqlashga yoʻnaltirilgan. Koʻplab jamiyatlarda globallashuv hujumiga javoban milliy va etnik identitetlar mustahkamlanmoqda.

Tahlillar shuni koʻrsatadiki, identifikatsiya evolyutsiyasi ushbu ikki oqim orasidagi dinamik muvozanatga bogʻliq boʻlib, kontekst (siyosiy, iqtisodiy,

institutsional) va ijtimoiy aktorlarning (davlat, nodavlat tashkilotlar, jamoalar) siyosatlariga qarab natija farqlanadi.

Madaniy identifikatsiya shaxs va jamiyat uchun bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi: jamiyat ichida manzillanishni ta'minlash, qadriyatlar uzluksizligini saqlash, guruhiiy birdamlikni mustahkamlash va individga ma'no berish. Shu bilan birga, dinamik madaniy identitet ijodkorlikka zamin yaratib, yangi madaniy shakllarning paydo bo'lishiga imkon beradi.

Muhokama

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, globallashtiruv identifikatsiya jarayonlarini nafaqat keskinlashtirib, balki ularni murakkab, ko'p qatlamli va ko'p yo'nalishli holga keltirmoqda. Quyidagi muhim jihatlar muhokada qilinadi:

Institutsional sharoitlarning roli. Identifikatsiyaning natijasi keng miqyosda institutsional dizayn — ta'lim siyosati, til siyosati, madaniy merosni himoya qiluvchi qonunchilik va media regulyatsiyalar orqali belgilanadi. Masalan, davlatlar til siyosatini uyg'unlashtirmasa yoki mahalliy madaniyatlarni qo'llab-quvvatlamasa, universalistik oqimlar assimilyatsiyaga olib kelishi mumkin.

Identifikatsiya va siyosiy-madaniy konfliktlar. Differensialistik javob sifatida kuchaygan millatchilik yoki regionalizm ba'zan ijtimoiy polarlashuv va mojarolarga sabab bo'ladi. Shu sababli identifikatsiyaning siyosiy natijalari e'tibordan chetda qolmasligi lozim.

Raqamli media va yangi platformalarning ta'siri. Internet va ijtimoiy tarmoqlar bir paytda global madaniy diskurslarni tarqatadi hamda yangi guruhiiy identitetlar (masalan, virtual hamjamiyatlar) shakllanishiga imkon beradi. Bu jarayon mahalliy madaniyatlarni qo'llab-quvvatlovchi vosita bo'lishi ham, aksincha, homogenizatsiyani tezlashtiruvchi omil ham bo'lishi mumkin.

Identifikatsiyaning dinamikligi va ijodkorligi. Madaniy identitet statik emas; u doimiy o'zgarish va kreativ qayta ishlanish jarayonidir. Bu esa imkoniyatlarni taqdim etadi: yangi madaniy shakllar va global identitetlar yaratilishi orqali madaniy boyliklar ko'payadi.

Maqola natijalari asosida quyidagi siyosiy-praktik choralar tavsiya qilinadi: mahalliy tillar va madaniy merosni himoya qiluvchi qonunchilikni mustahkamlash; ta'lim va madaniy almashinuv dasturlarini diversifikatsiyalash; ijtimoiy integratsiyani rag'batlantiruvchi inklyuziv siyosatlarni ishlab chiqish; raqamli platformalarda kichik tillar va madaniyatlarni qo'llab-quvvatlash uchun resurslar ajratish.

Ushbu tadqiqot madaniy identifikatsiyaning nazariy poydevori va uning globallashuv sharoitida qanday o'zgarishlariga oid savollarga javob qidirdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, identifikatsiya — bu shaxsiy “men”dan tortib ijtimoiy, madaniy va milliy/etnik darajalargacha bo'lgan ko'p qirrali, dinamik va kontekstga bog'liq jarayon. Nazariy tahlil orqali aniqlanganki, identifikatsiya shakllanishida xotira, ijtimoiy muloqot, mansublik hissi va kollektiv tarixiy meros muhim rol o'ynaydi (Locke; Mead; Durkheim). Shu bilan birga, globallashuv identifikatsiya maydoniga ikkita qarama-qarshi, biroq o'zaro bog'liq oqim — universalistik (kosmopolitizm, global kommunikatsiya, xalqaro migratsiya) va differensialistik (millatchilik, regionalizm, mahalliy madaniyatni tiklash) —ni olib keldi. Ushbu ikkita oqim orasidagi muvozanat identifikatsiyaning shakllanish yo'nalishini belgilaydi va har bir jamiyat hamda guruh uchun o'ziga xos holatlar keltirib chiqaradi (Robertson, 1992; Castells, 2010; Hall, 1997).

Nazariy jihatdan tadqiqot Durkheimning ijtimoiy birdamlik kontseptsiyasini zamonaviy globallashuv sharoitiga moslab talqin qilish imkonini berdi: organik birdamlik ijtimoiy va iqtisodiy o'zaro qaramlik orqali identifikatsiyani qayta tashkil etsa, mexanik birdamlik esa o'xshashlik orqali kollektiv o'zlikni saqlash mexanizmlarini ko'rsatadi (Durkheim, 1893/2014). Shuningdek, ijtimoiy konstruksionizm (Berger & Luckmann) nuqtai nazaridan identifikatsiya institutlar va diskurslar tomonidan ijtimoiy jihatdan qurilib, doimiy ravishda qayta ishlab chiqilmoqda. Ushbu nazariy kombinatsiya identifikatsiyaning ham struktural, ham agentlikka bog'liq jihatlarini tushunish uchun foydali konseptual ramka taqdim etadi.

Amaliy jihatdan tadqiqot quyidagi xulosalarni beradi. Birinchidan, identifikatsiyani sogʻlom yoʻlga qoʻyish uchun davlat va nodavlat institutlarining muvofiq siyosiy mexanizmlari — til siyosati, taʼlim dasturlari, madaniy merosni himoya qilish mexanizmlari va media regulyatsiyalari — mavjud boʻlishi lozim. Agar institutsional kafolatlar zaif boʻlsa, universalistik oqimlar natijasida kichik madaniy guruhlar assimilyatsiyaga duch kelishi mumkin. Ikkinchidan, raqamli media ham identifikatsiyani mustahkamlashda, ham homogenizatsiyani tezlatishda muhim rol oʻynaydi; shu bois, raqamli platformalarda mahalliy tillar va madaniy kontentni qoʻllab-quvvatlash siyosatlari joriy etilishi lozim. Uchinchidan, taʼlim tizimida inklyuziv va madaniy koʻp qirrali dasturlar — oʻquv modullari, almashinuv dasturlari (masalan, Erasmus tipidagi dasturlar) va mahalliy madaniyatni targʻib qiluvchi tashabbuslar — yosh avlodda global (global + lokal) identifikatsiyani shakllantirishga yordam beradi.

Xulosa

Shu bilan birga, tadqiqot amaliy tavsiyalarini konkret siyosiy choralar shakliga keltirish zarur: mahalliy va kichik tillarni huquqiy jihatdan himoya qilish, madaniy merosni moliyalashtirish, taʼlimda ikki yoki koʻp tillilikni ragʻbatlantirish, media va raqamli platformalarda diversifikatsiyalashgan kontent yaratuvchilarga subsidiya ajratish hamda siyosat shakllash jarayonida mahalliy jamoalarning faol ishtirokini taʼminlash kabi choralar. Bular amalga oshirilsa, identifikatsiya jarayoni ham milliy oʻzlikni saqlaydi, ham xalqaro hamkorlik va madaniy almashinuvdan manfaat oladi.

Tadqiqotning metodologik-cheklovlari mavjudligini ham tan olish lozim. Mazkur ish asosan nazariy-tahliliy va taqqoslama yondashuvga asoslangan boʻlib, keng qamrovli empirik maʼlumotlarga (masalan, uzunlamay kuzatuvlar, keng miqyosli soʻrovlar yoki mahalliy etnografik tadqiqotlar) tayanmaydi. Shuning uchun tadqiqot natijalarini umumlashtirishda ehtiyotkorlik talab etiladi: ayrim xulosalar maxsus kontekstlarga xos boʻlishi mumkin. Kelajak tadqiqotlari uchun bir nechta muhim yoʻnalish tavsiya etiladi: identifikatsiyaning vaqt oʻtishi bilan oʻzgarishini aniqlash uchun longitudinal tadqiqotlar olib borish; mahalliy darajadagi etnografik

tadqiqotlar orqali identifikatsiyaning mikro-mexanizmlarini ochib berish; hamda raqamli media va til siyosatlarining identifikatsiyaga ta'sirini kvantitativ modellarda modellashtirish.

Umuman olganda, globallashuv davrida madaniy identifikatsiya — bu nafaqat individual o'zlikni anglash vositasi, balki jamiyatlarning barqarorligi, madaniy uzluksizlik va ijtimoiy birdamlikni ta'minlovchi asosiy omil hisoblanadi. Shu maqsadda siyosatni inklyuziv, ishtirokchi va kontekstga mos qilib shakllantirish lozim: mahalliy madaniy boyliklarni asrab-avaylash va ularni globallashuv bilan uyg'unlashtirish orqali jamiyatlar ham o'ziga xosligini saqlaydi, ham global hamjihatlikdan foydalana oladi. Bu — dissertatsiyaning nazariy va amaliy xulosasi bo'lib, madaniy identifikatsiyani sog'lom tarzda rivojlantirish uchun zarur siyosiy-huquqiy hamda tadqiqotiy bazani mustahkamlashni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. LOCKE J. AN ESSAY CONCERNING HUMAN UNDERSTANDING. – LONDON: PENGUIN, 1997 (1690).
2. JAMES W. THE PRINCIPLES OF PSYCHOLOGY. – NEW YORK: HENRY HOLT, 1890.
3. MEAD G. H. MIND, SELF, AND SOCIETY. – CHICAGO: UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS, 1934.
4. GOFFMAN E. THE PRESENTATION OF SELF IN EVERYDAY LIFE. – NEW YORK: ANCHOR BOOKS, 1959.
5. BERGER P., LUCKMANN T. THE SOCIAL CONSTRUCTION OF REALITY. – NEW YORK: ANCHOR BOOKS, 1966.
6. DURKHEIM E. THE DIVISION OF LABOUR IN SOCIETY. – NEW YORK: FREE PRESS, 2014 (1893).
7. HALL S. CULTURAL IDENTITY AND DIASPORA. – LONDON: ROUTLEDGE, 1997.
8. CASTELLS M. THE RISE OF THE NETWORK SOCIETY. – OXFORD: WILEY-BLACKWELL, 2010.

9. ROBERTSON R. GLOBALIZATION: SOCIAL THEORY AND GLOBAL CULTURE. – LONDON: SAGE, 1992.
10. BERRY J. W. IMMIGRATION, ACCULTURATION, AND ADAPTATION // APPLIED PSYCHOLOGY: AN INTERNATIONAL REVIEW. – 1997. – VOL. 46, NO. 1. – P. 5–34.
11. ACHARYA A. CONSTRUCTING A SECURITY COMMUNITY IN SOUTHEAST ASIA: ASEAN AND THE PROBLEM OF REGIONAL ORDER. – LONDON: ROUTLEDGE, 2014.
12. MALAMUD A. MERCOSUR TURNS 15: BETWEEN RISING RHETORIC AND DECLINING ACHIEVEMENT // CAMBRIDGE REVIEW OF INTERNATIONAL AFFAIRS. – 2005. – VOL. 18, NO. 3. – P. 421–436.
13. UNESCO. INVESTING IN CULTURAL DIVERSITY AND INTERCULTURAL DIALOGUE. – PARIS: UNESCO PUBLISHING, 2009.